

A portrait of Štěpán Jurajda, a middle-aged man with short grey hair and glasses, wearing a grey pinstriped suit jacket over a white shirt. He is sitting on a swing with yellow chains, looking directly at the camera with a neutral expression. The background is a blurred outdoor setting with green foliage and a wooden structure.

LAVINOVÉ EFEKTY

Teď už skutečně jde jen o dny a týdny, kdy je třeba, aby stát pomohl firmám či nejohroženějším domácnostem, říká člen NERV a poradce krizového štábu Štěpán Jurajda

Jiří Zatloukal
zatloukal@mf.cz

Současná pandemie bude mít dopad i na zdánlivě vzdálené problémy české společnosti, jako je penzijní reforma. „Máme před sebou velkou díru ve státním rozpočtu. V podstatě se bavíme, jak tuto obrovskou díru rozložíme mezigeneračně. To je do velké míry jádro společenského rozhodování, které nás čeká,“ říká Štěpán Jurajda, profesor na CERGE-EI, jež je společným pracovištěm Národohospodářského ústavu Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy.

Jurajda schvaluje vládní snahy podpořit ekonomiku masivními fiskálními stimuly tak, aby se ekonomika nerozpadla jako domino a kvůli pandemii nezkrachovaly zdravé firmy, které mají do budoucna plnit státní rozpočet. „Ale zároveň pokud prostředky nebudeme vydávat efektivně, pokud budou opatření příliš plošná nebo naopak budou zbytečně byrokratická, tak nás rozpočtové dopady takové neefektivity budou jednoho dne opravdu bolet,“ dodává akademik, jenž radí státu.

► **Většina lidí ještě příliš nepocítuje ekonomické dopady pandemie. Nezaměstnanost za březen zůstala nízká, to nejhorší nás teprve čeká. Jak velká podle vás tato krize bude?**

Krize se ještě neprojevuje v číslech o nezaměstnanosti, ale už nám stoupla podzaměstnanost. V šetření Život během pandemie, které dělá sociolog Daniel Prokop ve spolupráci s iniciativou IDEA anti COVID-19, přes deset procent zaměstnanců říká, že jim byl zkrácen úvazek a další hlásí zkrácení benefitů, flexibilní složky mzdy a výpadky příjmů na dohodu a podobně. Těmto lidem poklesl příjem, ale ještě to není tak, že jsou plně nezaměstnaní a přijdou na úřad práce. Jsou podzaměstnaní ve srovnání se situací v únoru. Je nepochybné, že uvidíme velký nárůst nezaměstnanosti, ale také této podzaměstnanosti.

► **Firmy rovněž propustily hned na začátku agenturní dělníky, kteří nejsou vidět v číslech o nezaměstnanosti.**

To jsou obzvláště prekarizované pracovní pozice, finančně a sociálně nejnestabilnější. U domácností čelících těžké příjmové situaci je důležité, aby se úřadům práce podařilo co nejrychleji distribuovat dávky mimořádné pomoci. Pokud jste vysoce

kvalifikovaný pracovník, na němž záleží budoucnost vašeho zaměstnavatele, budete poslední, koho propustí. Ale v Česku máme stovky tisíc lidí v exekucích, spoustu domácností na těchto typech hodně flexibilních dohod a úvazků a tito lidé jsou také v první frontové linii, která na sobě cítí dopady krize.

► **Jaké důsledky bude mít tato vznikající chudoba pro společnost?**

Jeden důsledek je epidemiologický, protože z historických zkušeností víme, že karanténní opatření je velmi těžké dodržovat pro domácnosti, jež nemají na jídlo. Pokud se potřebujete dostat k nějakému minimálnímu výdělku, uděláte to i za cenu porušení epidemiologických opatření a to může mít zdravotní dopady na všechny ostatní.

Pak jsou tu dopady společenské a politické. Psychologové vám řeknou, že v současné situaci velké nejistoty lidé potřebují vidět jasné a účinné vedení. Všichni máme přirozenou potřebu, aby nám někdo řekl, co se teď bude dít a jak to bude fungovat. A pokud vládní opatření nepostihnou velké segmenty společnosti, povede to k radikalizaci, extrémním postojům ať už doleva, nebo doprava. I to je důvod věnovat se situaci nejohroženějších skupin obyvatel.

► **Zvýší se nerovnost?**

Dopad na nerovnost bude neblahý. Máme tu poměrně rovné důchody, které jsou významným důvodem toho, že v mezinárodních srovnáních se příjmová nerovnost v Česku řadí mezi ty nejnižší. Ale velmi „nerovná“ je naše společnost v tom, že se talentované dítě ze sociálně-ekonomicky znevýhodněné rodiny pravděpodobně nedostane na dráhu kvalitního vzdělání a kariéry. Sociální mobilita je v Česku nízká.

A tato situace se pravděpodobně dále zhorší, protože pár měsíců bez školy má obzvláště špatný dopad na znalostní úroveň dětí z rodin, kde chybí jeden rodič nebo kde jsou rodiče relativně málo vzdělaní. To aspoň vyplývá z empirických výzkumů, jež se dívají na to, jaký dopad mají prázdniny, to je delší přerušení výuky, na děti různě vzdělaných rodičů. I šoky trvající jen několik málo měsíců mohou mít dlouhodobé dopady. Obzvláště ve vzdělávacím systému, kde na cestě k nejlepším školám musíte projít jedním úzkým hrdlem, pak dalším... a kde se těžko napravuje vypadnutí ze správné cesty.

► **Nouzový stav trvá přes měsíc. Firmy mají často vyšší finanční rezervy než nejohroženější domácnosti, ale také jim**

dochází hotovost a hrozí krach. Jedná podle vás vláda dostatečně rychle?

Teď už skutečně jde o dny a o týdny. Chleba se láme právě teď, jak co se týče domino- vých efektů poklesu likvidity v ekonomice, tak co se týče chování nejohroženějších domácností. Jde tu o rychlost administrativy různých vládních programů půjček či takzvané kurzarbeit podpory, jde tu o pokrytí ekonomiky, které tyto programy dosáhnou. Je kritické dostat likviditu do ekonomiky dříve, než se spustí lavinové efekty.

Kromě těchto ekonomických opatření je tu ale ještě naprosto základní a nejdůležitější věc, jež podle mne trochu drhne. Jde o náběh vyšší kapacity testování infekce covid-19, chytrou alokaci testů a schopnost státu výsledky testování analyticky vyhodnocovat.

My jsme hibernovali velkou část ekonomiky, bude to mít stamiliardové náklady, možná vyšší. Udělali jsme to z dobrého důvodu, protože jsme nebyli připraveni se s tou nemocí jinak popasovat. Zároveň teď již máme příklady zemí, které jsou schopny bez drakonických uzávěrek a opatření ekonomicky fungovat, a přitom udrží nové případy nákazy skoro na nule. Samozřejmě nemohou probíhat koncerty, kultura na tom je opravdu špatně, což bude asi trvat až do té doby, než bude dostupná vakcína. Jižní Korea ale ekonomicky funguje téměř naplno, a přesto má na 50 milionů obyvatel méně než sto nových případů denně. To je jako bychom v Česku měli pod dvacet.

► Jak se jim to podařilo?

Dobře jim funguje trasování díky využití aplikací v telefonech a testování čerstvě nakažených, ne až lidí v nemocnicích se silnými projevy nemoci, jako je tomu u nás. My jsme zavřeli na půldruhého měsíce společnost, ale kapacitu testování jsme navýšili jen omezeným způsobem. A ta část kapacity, která byla navýšena díky dobrovolnické snaze na vysokých školách a Akademii věd, není plně využívána.

Je tu spousta organizačních a možná i legislativních otázek, jež brání fungování jednotné centrální databáze, ve které by se online scházela data o testech, včetně dat náběru vzorků, informací z epidemiologických rozhovorů a tak dále. Pro efektivitu naší hlavní zbraně proti pandemii, tedy chytré karantény, jde o zásadní datové schopnosti – potřebujeme v jednom datovém souboru vidět, v jakém místě asi došlo k přenosu infekce, v jaké laboratoři byl test vyhodnocen, jak dlouho to trvalo od náběru vzorku, jak dlouho od přenosu nákazy přišel test... Tohle jsou věci s tisícinásobnou návratností vložených veřejných prostředků a vládního řízení.

Dnes máme nevyužitou kapacitu na PCR testy (*covid-19 se detekuje pomocí polymerázové řetězové reakce, PCR – pozn. red.*) a zároveň máme domovy seniorů, kde se netestuje. Problém není triviální, vyžaduje koordinaci a vůli mnoha různých aktérů, a tedy řízení z úrovně vlády. Jde o senzitivní data o jednotlivcích, jež jsou v laboratořích, v nemocnicích, některé testy je třeba dělat mimo zdravotnický systém. Doufám, že naše veřejná správa tuto svou zodpovědnost zvládne. Jde o fungování chytré karantény a naší schopnost otevírat ekonomiku a společnost.

Je také možné, že na podzim budeme znovu dělat nelehká rozhodnutí ohledně zdraví a ekonomiky, a měli bychom na takové rozhodování být lépe datově a analyticky připraveni.

► Je to tedy poměrně velký problém pro zavádění chytré karantény, kterou chce spustit Roman Prymula na začátku května?

Ekonomické dopady, jež nákladně zmírňují ekonomická opatření, jsou primárně ovlivněny účinností chytré karantény, která je tím ekonomicky a zdravotně vůbec nejdůležitějším úkolem státu v příštích dnech a týdnech. Pokud by se nám opět rozjel růst přenosu infekcí, bude

významně těžší strategií chytré karantény použít a nechat běžet společnost a ekonomiku otevřenou na 95 procent, dokud nepřijde vakcína.

Pravděpodobnost toho, že u nás máme vysokou promořenost a jsme blízko kolektivní imunitě, je velmi nízká. Když se podíváte na země, jež už testy náhodných výběrů dělaly, tak ty státy, které jsou nám dle dostupných dat epidemiologicky podobné, mají velmi nízkou promořenost. A je to dobře. Nechceme si projít tím, co proběhlo v Lombardii, Madridu nebo New Yorku, kde si prošli peklem a možná už se blíží skupinové imunitě.

► Neměla by probíhat i koordinace mezi jednotlivými státy?

Ano, to je poslední důležitá věc. Potřebujeme koordinaci na úrovni Evropské unie při podpoře států v jejich testovacích strategiích. Bude velmi důležitá, protože pokud budeme používat například jeden druh testů a výběrových strategií, který bude koordinován pro celou Evropskou unii, a pokud tyto testy na dobře definovaných a srovnatelných výběrech uděláme v každé zemi, pak si vzájemně budeme moci důvěřovat, že víme, jak jsou na tom s nemocí v Polsku, Rakousku, u nás. A budeme schopni koordinovat otevírání hranic. Myslím, že

Štěpán Jurajda (49)

- Profesor na CERGE-EI, které je společným pracovištěm Národohospodářského ústavu Akademie věd ČR a Univerzity Karlovy.
- V letech 2009 až 2013 byl ředitelem CERGE-EI.
- Zabývá se především ekonomikou práce, přednášel na řadě zahraničních univerzit.
- Je členem obnovené Národní ekonomické rady (NERV) a také ekonomického poradního týmu Ústředního krizového štábu.

bychom v této spolupráci měli být jako členský stát velmi aktivní. Podobně je tu potřeba koordinovat ekonomickou politiku, například kapitálové vstupy státu do podniků, konkurenční prostředí společného evropského trhu a tak dále.

► Při tempu práce našeho státního aparátu i evropského se mi zdá, že se to spíš stihne při nějaké další epidemii.

Souhlasím, že je to problém. Ale bavíme se o podpoře koordinace při otvírání hranic a cestování, což určitě ještě není otázka příštích pár týdnů. Takže je třeba s koordinací začít brzo. A pak jsou tu ještě varianty, že se nám infekce vrátí s novou silou na podzim. Kdybychom nebyli připraveni na podzim a znovu dělali plošná opatření, pro českou ekonomiku by to už byl skutečně mohutný zásah. Navíc jsou to investice v řádu desítek milionů a nikoli stovek miliard.

Tyto investice například do datové infrastruktury boje s infekčními chorobami jsou zcela kritické. To, že naši epidemiologové tyto centrální registry a databáze s odpovídající legislativou neměli už loni, je svým způsobem selhání, které ale vidíme všude po světě. Teď už ovšem víme, že na podzim bychom toto vybavení mít měli.

► Jste i kvůli tomuto opatrnější s uvolňováním vládních restrikcí?

Je přirozené začít s uvolňováním. A bylo by ideální zároveň operativně měřit jeho dopady. Otevřete určitý typ škol či obchodů a hned k tomu máte data, zda se míra přenosu v tomhle segmentu společnosti zvýšila. Na regionální úrovni. K tomu je třeba mít centrální data, která by nám to umožnila vyhodnocovat.

Podobně souvisí uvolňování s fungováním chytré karantény. Jejím cílem je odchytit člověka s infekcí brzy, nikoli až když

má horečky a kašle, je v nemocnici a stačil nakazit tři čtyři další. Čím rychleji nakaženého najdeme, tím účinnější je chytřá karanténa. Pokud by uvolňováním došlo k rychlému nárůstu přenosu infekce, sníží se účinnost chytré karantény. Proto jsme teď v delikátní fázi, kdy plošná opatření zabrala a máme příležitost uspět s chytrou karanténou. Otázka je, jestli jsme toho času plošných opatření, který byl drahý, využili k přípravě oné infrastruktury, jež nám umožní udržet nízkou výskyt nových případů a naučit se fungovat ten rok, než přijde vakcína.

► Vláda letos počítá s výrazně deficitním financováním, což je pozitivní. Jste členem také rady pro výzkum a inovace. Není čas nyní určit strategii, do čeho tyto státní prostředky chceme investovat?

V principu je naše země ekonomicky na takovou pandemii dobře připravena. Jsme připraveni jak nízkou celkovou úrovní zadlužení, tak i schopností centrální banky zajistit likviditu a stabilitu finančních trhů a do nějaké míry i kompenzovat skokové poklesy koruny.

Tato krize samozřejmě ukazuje, jak důležitá je nejen chytrost karantény, ale celé naší veřejné správy. Jestli je naše veřejná správa při zavádění ekonomických opatření schopna pracovat s daty v reálném čase a propojovat je navzájem. Přes dvacet let vzdělávám v Česku doktorandy v řemesle empirické práce s daty, na jejichž základě vyhodnocujete efektivitu ve-

střední školy, čím se vyučil, kdy nastoupil do první práce, období nemocenské, kdy byl na rodičovské, kdy šel do penze, kdy měnil zaměstnání, co dělají OSVČ. A jak lidi ovlivňují zaváděná opatření, reformy. To jsou věci, jež jsou u nás datově stále těžko myslitelné, a není pro to žádný dobrý důvod.

V této krizi máme možná šanci udělat nějakou kvalitativní změnu v tom, jak s daty pracuje veřejná správa. Naše ekonomika by tím získala vyšší přidanou hodnotu. Potřebujeme zemi řídit kvalifikovaně na základě empirických opor, stejně jako se rozhodují lékaři podle dat o tom, které léky fungují.

► Krize a vysoké schodky státního rozpočtu však budou mít nepochybně dopad i třeba na penzijní reformu.

Navýšení deficitu kvůli pandemii rozhodně není důvod, abychom škrtili dohodnuté střednědobé výhledy výdajů tam, kde myslíme, že prostředky jsou vynaložené dobře. To nejhorší by bylo, kdybychom teď podškrtili výzkum či výdaje na infrastrukturu. Teď naopak potřebujeme kvalitní investiční projekty. Teď jde opravdu o hodně, protože se naše dobrá vstupní situace může velmi rychle zhoršit.

A důvod ohrožení jsou přesně ty peníze. Já jsem ročník 1970 a penzijní reformu, která by nějak výrazně změnila chování mé generace, co se týče úspor, už jsme prospali, ta šance je pryč. Máme před sebou velkou díru ve státním rozpočtu.

Že naši epidemiologové centrální registry a databáze s odpovídající legislativou neměli už loni, je svým způsobem selhání, které ale vidíme všude po světě.

řejných opatření. A ještě se nestalo, že by některého našeho absolventa najala na tuto práci státní správa.

Mám za sebou desítky různých situací, kdy navrhujeme použít nějaká data nashromážděná státní správou jako podklady pro rozhodování vlády či ministerstev. A odpovědi jsou často takové, že data nelze použít. Nejhorší mi přijde fakt, že u nás nejsou analyticky využívána data ze správy sociálního zabezpečení. Mám na svém počítači anonymizované náhodné výběry jednotlivců z dat správy sociálního zabezpečení z Německa, skandinávských zemí, Spojených států, ale nikoli z Česka. V Německu vidím změny u člověka od

V podstatě se bavíme o tom, jak tuto obrovskou díru rozložíme mezigeneračně. To je do velké míry jádro společenského rozhodování, jež náš čeká.

Plně podporuji snahu vlády podpořit ekonomiku tak, aby recese a dopady na státní rozpočet nebyly ještě horší (a zajistili jsme si do budoucna daňové příjmy), než by tomu bylo bez fiskální expanze. To je první ekonomický princip. Ale zároveň pokud prostředky nebudeme vydávat efektivně, pokud budou opatření příliš plošná nebo naopak budou zbytečně byrokratická, tak nás rozpočtové dopady takové neefektivity budou jednoho dne opravdu bolet. ●